

SHAYBONIYLAR DAVRIDA HARBIY SAN'AT VA QO'SHIN TUZILISHI

Jahongirova Munira Muroddin qizi

Nizomiy nomidagi O'zbekiston milliy pedagogika universiteti Tarix fakulteti tarix
yo'nalishi 301-guruh talabasi

Munirajahongirova05@gmail.com

MAQOLA
MALUMOTI

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received: 01.05.2026

Revised: 02.05.2026

Accepted: 03.05.2026

KALIT SO'ZLAR:

Shayboniylar davlati,
harbiy san'at, qo'shin
tuzilishi, Muhammad
Shayboniyxon, Bobur,
Movarounnahr, harbiy
taktika, strategiya, otliq
qo'shin, tarixiy
manbalar.

Ushbu maqolada Shayboniylar davrida harbiy san'at va qo'shin tuzilishi masalalari tahlil qilinadi. Muhammad Shayboniyxon boshchiligida shakllangan Shayboniylar davlati qisqa vaqt ichida Movarounnahr hududida mustahkam siyosiy va harbiy tizim yaratganligi bilan ajralib turadi. Maqolada Shayboniylar qo'shinining tarkibi, uning boshqaruv tizimi, harbiy strategiya va taktikalari yoritilgan. Shuningdek, Zahiriddin Muhammad Bobur bilan bo'lgan harbiy to'qnashuvlar ham tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida tarixiy manbalar, jumladan Boburnoma va boshqa ilmiy asarlardan foydalanildi. Maqola Shayboniylar harbiy san'atining o'ziga xos jihatlarini ochib berish va uning tarixiy ahamiyatini ko'rsatishga qaratilgan.

XVI asr boshlarida Markaziy Osiyo hududida muhim siyosiy o'zgarishlar yuz berdi. Bu davrda Temuriylar davlati zaiflashib, uning o'rnida yangi siyosiy kuch — Shayboniylar davlati shakllandi. Ushbu davlatga asos solgan shaxs Muhammad Shayboniyxon bo'lib, u o'zining harbiy iste'dodi, qat'iyati va siyosiy uzoqni ko'ra bilishi bilan ajralib turardi. Shayboniyxon qisqa vaqt ichida Movarounnahr hududini egallab, markazlashgan davlat tuzishga muvaffaq bo'ldi.

Shayboniylar davlatining shakllanishi va rivojlanishida harbiy san'at alohida o'rin egalladi. Chunki bu davrda siyosiy hokimiyat ko'p jihatdan harbiy kuchga bog'liq edi. Harbiy

san'at nafaqat jang maydonidagi muvaffaqiyatni, balki davlatning barqarorligini ham ta'minlovchi asosiy omillardan biri hisoblangan. Shu sababli Shayboniylar davrida qo'shin tuzilishi, harbiy boshqaruv tizimi va jangovar strategiyalar yuqori darajada rivojlandi.

Bu davrda harbiy kuch asosan ko'chmanchi o'zbek qabilalariga tayanar edi. Ular uzoq yillar davomida shakllangan jangovar tajribaga ega bo'lib, tezkorlik va chidamlilik bilan ajralib turardi. Ayniqsa, otliq qo'shinlarning ustunligi Shayboniylar harbiy tizimining asosiy xususiyati hisoblangan. Otliq askarlar qisqa vaqt ichida katta masofalarni bosib o'tishga qodir bo'lgan va bu esa dushman uchun kutilmagan zarbalar berishga imkon yaratgan.

Shayboniylar davrida harbiy san'at faqat jang qilish bilan cheklanib qolmagan. Bu tizim o'z ichiga razvedka, logistika, qo'shinlarni ta'minlash va boshqarish kabi muhim jihatlarni ham qamrab olgan. Har bir harbiy yurish oldindan puxta rejalashtirilgan bo'lib, bu muvaffaqiyat garovi bo'lgan.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi Shayboniylar davrida harbiy san'at va qo'shin tuzilishining o'ziga xos xususiyatlarini tahlil qilishdan iborat. Ushbu davr harbiy tizimini o'rganish orqali biz nafaqat tarixiy voqealarni, balki o'sha davr jamiyatining ijtimoiy va siyosiy tuzilishini ham chuqurroq anglash imkoniga ega bo'lamiz.

Muhammad Shayboniyxon boshchiligidagi harbiy yurishlar Shayboniylar davlatining tashkil topishi va mustahkamlanishida hal qiluvchi rol o'ynagan. Shayboniyxon o'z faoliyatini Dashti Qipchoq hududlarida boshlagan bo'lib, keyinchalik Movarounnahr tomon yurish qilgan. Bu yurishlar davomida u o'zining harbiy iste'dodi va strategik fikrlash qobiliyatini namoyon etgan.

Shayboniyxon Movarounnahr hududiga kirib kelgach, avvalo siyosiy jihatdan zaiflashgan Temuriylar davlatidan foydalanadi. U Samarqand va Buxoro kabi yirik siyosiy va iqtisodiy markazlarni egallashga alohida e'tibor qaratgan. Bu shaharlarning qo'lga kiritilishi unga katta strategik ustunlik bergan.

Harbiy yurishlar davomida Shayboniyxon tezkor hujum taktikasidan keng foydalangan. U dushman qo'shinlarini to'liq to'qnashuvga majbur qilmasdan, ularni kichik guruhlarga ajratib, alohida-alohida mag'lub etishga harakat qilgan. Bu esa kamroq kuch bilan ham katta g'alabalarga erishish imkonini yaratgan.

Shayboniyxon yurishlarida razvedka xizmatiga ham katta e'tibor qaratgan. Dushman haqida oldindan ma'lumot to'plash, uning kuchli va zaif tomonlarini aniqlash orqali jang rejasi tuzilgan. Bu esa harbiy yurishlarning muvaffaqiyatli kechishida muhim rol o'ynagan.

Bundan tashqari, Shayboniyxon qo'shinining tez harakatlana olishi ham muhim ahamiyatga ega edi. Otliq qo'shinlar qisqa vaqt ichida uzoq masofalarni bosib o'tib, dushman

uchun kutilmagan zarbalar berishga qodir bo'lgan. Bu esa raqibni ruhiy jihatdan ham zaiflashtirgan.

Shayboniyxonning harbiy yurishlari faqat hududlarni egallash bilan cheklanib qolmagan. U o'z nazorati ostidagi hududlarda tartib o'rnatish va hokimiyatni mustahkamlashga ham e'tibor qaratgan. Bu esa uning davlat boshqaruvida ham yetuk ekanligini ko'rsatadi.

Shayboniylar davrida qo'shin tuzilishi o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, u asosan ko'chmanchi o'zbek qabilalariga tayangan. Bu qabilalar uzoq yillar davomida harbiy hayot tarzida yashagan bo'lib, jangovar tajribaga boy edi. Shu sababli Shayboniylar qo'shini jangovar jihatdan ancha kuchli bo'lgan.

Qo'shin tarkibida asosiy o'rinni otliq askarlar egallagan. Otliq qo'shin tezkorligi, manevr qilish qobiliyati va jangovar harakatchanligi bilan ajralib turgan. Ular jang maydonida asosiy zarba beruvchi kuch sifatida xizmat qilgan. Piyoda qo'shin esa ko'proq yordamchi vazifalarni bajargan.

Shayboniylar qo'shini qat'iy ierarxik tizim asosida boshqarilgan. Eng yuqori lavozimda xon turgan bo'lib, u barcha harbiy kuchlarning bosh qo'mondoni hisoblangan. Uning ostida amirlar, beklar va sarkardalar faoliyat yuritgan. Har bir harbiy bo'linma o'z rahbariga ega bo'lib, bu tartib janglarda muvofiqlikni ta'minlagan.

Qo'shin tarkibida maxsus vazifalarni bajaruvchi guruhlar ham mavjud bo'lgan. Masalan, razvedka bo'linmalari dushman haqida ma'lumot to'plash bilan shug'ullangan. Bundan tashqari, tezkor hujumlar uchun mo'ljallangan kichik harbiy guruhlar ham mavjud edi.

Shayboniylar qo'shini intizomga katta e'tibor qaratgan. Har bir askar o'z vazifasini aniq bilgan va buyruqlarga qat'iy amal qilgan. Bu esa janglarda tartib va samaradorlikni ta'minlagan.

Shayboniylar davrida harbiy taktika va strategiya yuqori darajada rivojlangan bo'lib, ular asosan ko'chmanchi urush uslubiga asoslangan edi. Bu uslub tezkorlik, manevr va kutilmagan hujumlarga asoslangan bo'lib, dushmanni chalg'itish va zaiflashtirishga qaratilgan edi.

Asosiy taktik usullardan biri — to'satdan hujum qilish edi. Shayboniylar qo'shini ko'pincha dushman kutmagan paytda hujum qilib, uni tayyorgarliksiz holatda qo'lga olgan. Bu esa jangning dastlabki bosqichidayoq ustunlikni qo'lga kiritishga yordam bergan.

Yana bir muhim taktika — dushmanni bo'lib tashlash edi. Shayboniyxon dushman qo'shinini kichik guruhlariga ajratib, ularni alohida-alohida mag'lub etishga harakat qilgan. Bu strategiya ayniqsa katta qo'shinlarga qarshi samarali bo'lgan.

Tezkor manevrlar ham muhim ahamiyatga ega edi. Otlq qo‘shinlar tez harakatlanib, jang maydonida o‘z joylashuvini tez o‘zgartira olgan. Bu esa dushman uchun kutilmagan vaziyatlarni yuzaga keltirgan.

Shayboniylar davrida yuz bergan harbiy to‘qnashuvlar Markaziy Osiyo tarixida muhim o‘rin egallaydi. Ayniqsa, Muhammad Shayboniyxon va Zahiriddin Muhammad Bobur o‘rtasidagi kurashlar o‘sha davrning eng muhim voqealaridan biri hisoblanadi.

Bu to‘qnashuvlar Movarounnahr hududi uchun olib borilgan siyosiy va harbiy kurashning bir qismi edi. Boburnoma asarida bu janglar haqida batafsil ma’lumot berilgan bo‘lib, u yerda Shayboniyxonning harbiy mahorati alohida ta’kidlanadi.

Shayboniylar harbiy san’ati o‘z davrida katta ahamiyatga ega bo‘lib, keyingi davrlarda ham harbiy tizimlarga ta’sir ko‘rsatgan. Bu tizim tezkorlik, intizom va strategik fikrlashga asoslangan bo‘lib, o‘z davri uchun ilg‘or hisoblangan.

Xulosa qilib aytganda, Shayboniylar davrida harbiy san’at va qo‘shin tuzilishi Markaziy Osiyo tarixida muhim o‘rin egallaydi. XVI asr boshlarida Muhammad Shayboniyxon boshchiligida tashkil topgan Shayboniylar davlati qisqa vaqt ichida katta hududlarni egallab, mustahkam siyosiy tuzumni shakllantira oldi. Bu muvaffaqiyat, avvalo, puxta tashkil etilgan harbiy tizim va samarali strategiyalarga asoslangan edi.

Shayboniylar qo‘shini tuzilishi o‘ziga xos bo‘lib, asosan ko‘chmanchi o‘zbek qabilalariga tayanar edi. Bu esa qo‘shin harakatchanligi, tezkorligi va chidamliligini ta’minladi. Ayniqsa, otlq qo‘shinlarning ustunligi Shayboniylar harbiy san’atining asosiy xususiyati sifatida namoyon bo‘ldi. Otlq askarlar qisqa vaqt ichida katta masofalarni bosib o‘tish, kutilmagan zarbalar berish va jang maydonida tezkor manevrlar amalga oshirish imkoniga ega bo‘lgan. Bu esa dushman qo‘shinlari ustidan ustunlikka erishishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etgan.

Shuningdek, Shayboniylar davrida harbiy boshqaruv tizimi ham yuqori darajada rivojlangan edi. Xon bosh qo‘mondon sifatida barcha harbiy kuchlarni boshqargan bo‘lsa, uning ostida amirlar va sarkardalar faoliyat yuritgan. Har bir harbiy bo‘linmaning aniq vazifaga ega bo‘lishi va qat’iy intizom asosida harakat qilishi janglarda muvaffaqiyatga erishishda muhim omil bo‘ldi. Bu esa Shayboniylar qo‘shinining yagona tizim sifatida samarali faoliyat yuritishini ta’minladi.

Harbiy taktika va strategiyalar ham Shayboniylar davrining muhim jihatlaridan biri hisoblanadi. Ular asosan ko‘chmanchi urush uslubiga asoslangan bo‘lib, tezkor hujumlar, kutilmagan zarbalar va dushmanni chalg‘itish kabi usullarni o‘z ichiga olgan. Ayniqsa, dushman qo‘shinlarini bo‘lib tashlash va alohida-alohida mag‘lub etish strategiyasi ko‘plab

janglarda muvaffaqiyat keltirgan. Bu esa Shayboniyxonning harbiy iste'dodi va tajribasini yaqqol namoyon etadi.

Shayboniylar va Zahiriddin Muhammad Bobur o'rtasidagi harbiy to'qnashuvlar ham bu davr harbiy san'atini chuqurroq anglash imkonini beradi. Ushbu janglar nafaqat hududiy kurash, balki ikki xil harbiy tizim va strategiyaning to'qnashuvi sifatida ham ahamiyatlidir. Boburnoma asarida keltirilgan ma'lumotlar Shayboniylar harbiy kuchining qanchalik samarali bo'lganini tasdiqlaydi.

Bundan tashqari, Shayboniylar davrida harbiy san'at faqat jang maydoni bilan cheklanib qolmagan. U razvedka, logistika, qo'shnlarni ta'minlash va harbiy yurishlarni rejalashtirish kabi muhim yo'nalishlarni ham o'z ichiga olgan. Bu esa harbiy tizimning kompleks va mukammal shakllanganligini ko'rsatadi. Har bir yurish oldindan puxta o'ylab chiqilgan bo'lib, bu muvaffaqiyatning asosiy omillaridan biri bo'lgan.

Umuman olganda, Shayboniylar davrida harbiy san'at davlatning siyosiy barqarorligi va hududiy kengayishida hal qiluvchi rol o'ynagan. Muhammad Shayboniyxon tomonidan yaratilgan harbiy tizim o'z davri uchun ilg'or va samarali bo'lib, keyingi davr harbiy tizimlariga ham ta'sir ko'rsatgan. Shayboniylar harbiy tajribasi Markaziy Osiyo tarixida muhim o'rin tutib, bugungi kunda ham tarixiy tadqiqotlar uchun muhim manba bo'lib xizmat qilmoqda.

Shu bois, Shayboniylar davrida harbiy san'at va qo'shin tuzilishini o'rganish nafaqat tarixiy voqealarni anglash, balki o'sha davr jamiyatining siyosiy, ijtimoiy va madaniy rivojlanishini chuqurroq tushunishga yordam beradi. Bu esa mazkur mavzuning dolzarbligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.Zahiriddin Muhammad Bobur – “Boburnoma” – Fan nashriyoti – Toshkent – 2002.
- 2.Muhammad Haydar Dughlat – “Tarixi Rashidiy” – Sharq nashriyoti – Toshkent – 1996.
- 3.Muhammad Solih – “Shayboniynoma” – G'afur G'ulom nomidagi nashriyot – Toshkent – 1989.
- 4.Xondamir – “Habib us-siyar” – O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi – Toshkent – 2005.
- 5.Sharaf ad-Din Ali Yazdi – “Zafarnoma” – Sharq nashriyoti – Toshkent – 1994.
- 6.N. Jo'rayev – “O'zbekiston tarixi” – O'qituvchi nashriyoti – Toshkent – 2017.
- 7.A. Asqarov – “O'zbekiston xalqlari tarixi” – Fan nashriyoti – Toshkent – 2001.
- 8.R. Murtazayeva – “O'zbekiston tarixi” – Yangi asr avlodi – Toshkent – 2010.

9.O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi – “Tarix instituti ilmiy to‘plamlari” – Fan nashriyoti – Toshkent – 2018.

10.Ziyonet – “Elektron kutubxona materiallari” – Toshkent – 2020.

